

LESMAF:
Traditioneel spel en de Kinderspelen van Pieter Bruegel.

**SPEELGOED
MUSEUM** MECHELEN
VZW

Nekkerspoelstraat 21

2800 Mechelen

T 015 55 70 75

F 015 55 20 85

info@speelgoedmuseum.be

www.speelgoedmuseum.be

BTW: BE 0424 444 482

IBAN: BE92 3200 3763 1323

BIC: BBRUBEBB

DOELSTELLINGEN

Spelatelier

'Traditioneel spel en de Kinderspelen van Pieter Bruegel'

Wat was het favoriete speelgoed van oma en opa? Hoe werd speelgoed vroeger gemaakt? Welke materialen werden gebruikt om speelgoed te maken?

Op deze vragen krijgen kinderen van de **1ste-2de-3de graad** van het lager onderwijs een antwoord tijdens het spelatelier 'Traditioneel spel en de Kinderspelen van Pieter Bruegel'. Aan de hand van een kort verkennend bezoek aan het museum wordt stilgestaan bij het verschil tussen het speelgoed van vroeger en vandaag. We gaan iets dieper in op de achtergrond van dit schilderij om zodoende de sfeer van Bruegels' tijd te kunnen opsnuiven.

Na het luisteren en kijken, komt het spelen zelf aan bod. Kinderen hebben immers de behoefte om dingen aan te raken en er iets mee te doen. Tijdens een atelier puzzelen ze zelf spelletjes van het schilderij aan mekaar en in groepjes spelen ze bekende en minderbekende kinderspelen. Spelend met diablo's, tollens, knikkers en bikkels leren de kinderen dat ze met weinig spel materiaal lang en fijn kunnen spelen.

Eindtermen

De Educatieve Dienst wil met het bezoek aan de afdeling 'Traditioneel spel', het daarbij horende spelatelier en de ondersteunende lesmap op inhoudelijk vlak rekening houden met de eindtermen van de lagere school. Na een grondige studie van de nodige gegevens kwam de Educatieve Dienst tot het besluit dat een bezoek aan deze afdeling vooral kadert binnen de vakgroepen: Muzische Vorming, Wereldoriëntatie, Nederlands en Sociale Vaardigheden.

Hierna volgen de door ons geselecteerde eindtermen per vakgroep die wij via de eerder genoemde middelen willen bereiken.

Musische vorming

Beeld

De leerlingen kunnen

1.1 door middel van kunst- en beeldbeschouwing een persoonlijk waardeoordeel ontwikkelen over beelden en beeldende kunst van vroeger, van nu en van verschillende culturen.

1.2 door betasten en voelen (tactiel), door kijken en zien (visueel) impressies opdoen, verwerken en erover praten.

1.4 plezier en voldoening vinden in het beeldend vormgeven en genieten van wat beeldend is vormgegeven.

3.1 genieten van een gevarieerd aanbod van voor hen bestemde culturele activiteiten.

6.3 genieten van het muzische handelen waardoor hun expressiemogelijkheden verruimen.

Wereldoriëntatie

Mens

de leerlingen

3.1 drukken in een niet-conflict geladen situatie, eigen indrukken, gevoelens, verlangens, gedachten en waarderingen spontaan uit.

3.7 hebben aandacht voor de onuitgesproken regels die de interacties binnen een groep typeren en zijn bereid er rekening mee te houden.

Maatschappij

de leerlingen

4.6 tonen zich bereid om actieve en passieve vormen van vrijetijdsbesteding te onderzoeken en te evalueren.

Tijd

de leerlingen

5.7 tonen belangstelling voor het verleden, heden en de toekomst, hier en elders.

Nederlands

Luisteren

de leerlingen

1.1 kunnen (verwerkingsniveau = beschrijven) de informatie achterhalen in een voor hen bestemde mededeling met betrekking tot het school- en klasgebeuren.

1.9 kunnen (verwerkingsniveau = beoordelen) op basis van, hetzij de eigen mening, hetzij informatie uit andere bronnen, de informatie beoordelen die voorkomt in een gesprek met bekende leeftijdgenoten.

Spreken

De leerlingen

2.6 kunnen (verwerkingsniveau = structureren) het gepaste taalregister hanteren als ze van een behandeld onderwerp of een beleefd voorval een verbale/ non-verbale interpretatie brengen, die begrepen wordt door leeftijdgenoten.

Lezen

De leerlingen

3.1 kunnen (verwerkingsniveau = structureren) de informatie ordenen die voorkomt in:

3.4 voor hen bestemde school- en studieteksten en instructies bij schoolopdrachten.

Sociale vaardigheden

Domein relatiewelzijn

De leerlingen

1.2 kunnen in de omgang met anderen respect en waardering opbrengen.

1.5 kunnen bij groepstaken leiding geven en onder leiding van een medeleerling meewerken.

Domein samenwerking

De leerlingen

3. kunnen samenwerken met anderen, zonder onderscheid van sociale achtergrond, geslacht of etnische origine.

Leren leren

De leerlingen

2. kunnen op systematische wijze verschillende informatiebronnen op hun niveau zelfstandig gebruiken.

3. kunnen op systematische wijze samenhangende informatie (ook andere dan teksten) verwerven en gebruiken.

Lichamelijke opvoeding – motorische competenties

De leerlingen

1.1 kunnen de motorische basisbewegingen op een voldoende flexibele en verfijnde wijze aanwenden in gevarieerde en complexe bewegingssituaties.

1.2 kunnen veiligheidsafspraken naleven.

1.3 kennen de gevaren en de risico's van bewegingssituaties en kunnen deze inschatten en signaleren.

Uitgangspunten

Deelnemers

Het bezoek aan de tentoonstelling, het spelatelier en de inhoud van de lesmap zijn bestemd voor leerlingen tussen 6 en 12 jaar. De leerkracht die met haar/zijn leerlingen de tentoonstelling bezoekt, kent die bepaalde klas natuurlijk het best en kan ongetwijfeld wat nu volgt in verband met niveau, belangstelling, groepsdynamiek en eindtermen, toepassen op en aanpassen aan deze groep kinderen

-Niveau: het niveau van de leerlingen wordt grotendeels bepaald door het studiejaar waarin zij zich bevinden.

-Belangstelling: de verwachting van de klas kan heel verschillend zijn en zal veelal afhangen van de motivatie door de leerkrachten. Wat heeft de leerkracht doorgespeeld aan de leerlingen? Is het bezoek aan de tentoonstelling al dan niet grondig voorbereid? Heeft zij/hij de leerlingen kunnen warm maken voor het bezoek? Daarom kan de leerkracht voorafgaandelijk de lesbrief raadplegen, waarin informatie en tips zijn te vinden om het bezoek in de klas voor te bereiden. De groep vooraf prikkelen en aansporen is de boodschap.

Heel vaak is een klasgroep heterogeen samengesteld. Meisjes reageren anders dan jongens. De leerkracht met ervaring in en van een gemengde klas weet beter dan wie ook dat flexibiliteit een noodzaak is voor een juiste aanpak.

-Groepsdynamiek: zal enigszins afhangen van de periode in het jaar. Bij het begin van het schooljaar (september) moet men nog niet te veel verwachten van de groep. Ze zitten nog niet lang samen en zijn nog wat onwennig t.o.v. elkaar en zullen meer moeten gestuurd worden. Na de kerstvakantie zijn de leden van de groep meer naar elkaar toegegroeid. De kans op een goede groepsgeest is veel groter. Er wordt rekening gehouden met het feit dat elke groep verschillend is.

-Eindtermen: via afdeling 'Traditioneel spel', het spelatelier en de lesmap wordt een bijdrage geleverd tot het realiseren van eindtermen. Dit kadert binnen de vakgroepen Muzische Vorming, Wereldoriëntatie en Nederlands. Meer en meer wordt aandacht besteed aan het vakoverschrijdend werken. Zowel in het atelier als in de lesmap worden daartoe de sociale vaardigheden in ruime mate beklemtoond.

-Speelervaring: de kinderen beschikken over eigen kennis en kunde omtrent spel en speelgoed. Het thema maakt deel uit van hun

leefwereld en ze hebben al heel wat speelervaring opgebouwd. Via (groot)ouders komen ze meer te weten over het traditioneel kinderspel. Vaak vertrekken ze vanuit de veronderstelling dat het eenvoudige speelgoed van vroeger veel minder leuk is dan het moderne en kleurige speeltje van vandaag.

Randvoorwaarden

- Materiaal: niet overdreven veel, aangezien er voor kinderen uit de 16de eeuw ook niet zoveel voorhanden was.
- Accommodatie: de tentoonstellingsruimte en het spelatelier.
- Budget: beperkt.
- Tijd: 1 uur 15 minuten.
- Tijdstip: af te spreken.
- Omstandigheden: in drukke periodes rekening houden met veel bezoekers in een beperkte ruimte.
- Begeleiders: 1 begeleider van het museum en 1 van de school.

Pedagogische informatie

De lesmap is zodanig opgesteld dat u als leerkracht de lesinhouden kan gebruiken als basis voor uw lesvoorbereidingen. Bij ieder lesthema horen 2 opdrachten die de kinderen individueel of in groep kunnen uitvoeren. De opdrachten zijn uitgewerkt op aparte bladen, zodat u een keuze kan maken en eventueel een werkboekje kan samenstellen. U kan de teksten voor de kinderen kopiëren.

1ste graad

De 1ste graad is geen gemakkelijke groep. In het 1ste leerjaar leren de kinderen de basisprincipes van taal, rekenen en wereldoriëntatie. Zij beschikken nog niet over de nodige capaciteiten om de teksten uit de lesbrief op zelfstandige wijze te lezen. U als leerkracht kan het voor de leerlingen boeiend maken door de voor uw leerlingen interessante elementen te distilleren en er op een verhalende wijze rond te werken. Onder uw deskundige begeleiding kunnen de kinderen ook al een aantal opdrachten doen.

2de en 3de graad

Kinderen van de 2de graad kunnen met uw begeleiding al heel wat begrijpen. De teksten zijn afgestemd op kinderen vanaf 9 jaar. De leerlingen kunnen ze zelf lezen en de opdrachten oplossen. Hier en daar zal u iets dienen te verduidelijken.

De 3de graad kan zelfstandig werken. Zij kunnen af en toe zelf lezen en een blad alleen invullen. Bespreek achteraf en ga de discussie aan met de leerlingen.

LESINHOUDEN

PIETER BRUEGEL

Wie was deze man?

Pieter Bruegel de Oude was een beroemd schilder. Hij leefde in de 16de eeuw, ongeveer 500 jaar geleden.

Kunstenaars plaatsen hun naam op een kunstwerk. Pieter Bruegel deed dit ook op zijn schilderijen. Hij schreef deze op verschillende wijzen. De ene keer las je Brueghel, maar meestal schreef hij Bruegel. Vandaag weten we nog steeds niet wat zijn juiste naam is.

Hij schilderde in de stad Antwerpen. Een grote reis bracht Pieter naar het zuiden (Italië). Vele kunstenaars en denkers kwamen hier samen. Zij wisselden ideeën uit. In dit land waren mooie landschappen. De schilder maakte tijdens deze tocht een aantal schilderijen.

Bruegel was gehuwd met Marijke Coecke, de dochter van zijn leermeester Pieter. Zij hadden drie kinderen, twee jongens en een meisje. Hun zonen werden ook schilders.

Pieter Bruegel de Jonge bootste het werk van zijn vader na. Hij werd Helsen Bruegel genoemd. Jan Bruegel had eigen werken. Op zijn doeken zag je veel bloemen en dieren. Zijn bijnaam was Fluwelen Bruegel.

Pieter Bruegel de Oude overleed in 1569. Er bleven 50 schilderijen, 75 tekeningen en 200 prenten van deze kunstenaar bewaard.

Het werk van Pieter Bruegel

Denkers en kunstenaars hadden veel aandacht voor mensen. Pieter Bruegel de Oude was een schilder van zijn tijd. De man hield van mens en natuur. Hij heeft ze vaak op zijn doeken geschilderd. Op vele werken stelde hij zijn tijdgenoten voor in hun dagelijks leven. Boeren op het land en feestende figuren schilderde hij het meest.

De kunstenaar wilde met zijn kunst meer vertellen dan wat te zien was. Op het schilderij 'Boerenbruiloft' zie je landbouwers die feesten. Ze komen van het land, eten, drinken en dansen. Zo vergeten ze even dat ze hard moeten werken. Bruegel wilde uitleggen dat na het feesten het ernstige leven weer begon.

Veel kunstenaars dachten na over het leven van de mens in de 16de eeuw. Op hun kunstwerken waren nieuwe ideeën te zien. Pieter Bruegel de Oude maakte gebruik van symbolen. Het zijn tekens die iets willen duidelijk maken aan de kijker. Daarbij zijn geen woorden nodig. Jij en ik begrijpen ze niet zo goed, omdat wij in een andere tijd leven. Een mooi voorbeeld hiervan is het schilderij dat hij maakte over spreekwoorden.

HET LEVEN IN DE 16DE EEUW

De 16de eeuw is niet zo ver weg als je wel denkt. Je overgrootvader is ongeveer 100 jaar. Hij leefde omstreeks 1900. Als je zo nog vier keer terugtelt, zit je in de 16de eeuw.

We doen aan geschiedenis. Stukjes kennis over vroeger worden verzameld. Ze worden als een puzzel bij elkaar geplaatst. Hier en daar ontbreekt er een puzzelstukje. Dat kan aangevuld worden met de eigen verbeelding.

Pieter Bruegel leefde in deze periode. Om te weten hoe hij leefde, keren we in de tijd terug. Dit doen we door een aantal dingen die vandaag bestaan, weg te denken.

Mensen uit de 16de eeuw werken, eten, drinken, wonen in een huis, vertellen verhalen, krijgen kinderen en geven deze een naam. Dit alles doen wij vandaag ook nog.

Ons landje

Wij wonen in België. Een klein landje dat bestaat uit 10 provincies. Tijdens de 16de eeuw bestond dit nog niet. Wij waren inwoners van de 17 provinciën. België, Nederland en een stukje van Frankrijk vormden één rijk.

De stad

De stad uit de 16de eeuw lijkt heel goed op de onze. Veel gebouwen stonden dicht op elkaar. Ze waren gebouwd rond een kasteel, een belfort of een kerk. Weiden en tuintjes zorgden voor een beetje groen.

De straten waren kleine zandweggetjes. In de zomer was het stofferig. Bij regen werd het een modderpoel. Dieren, zelfs varkens liepen er rond. De behoeften van mens en dier kwamen op de straat terecht.

De stad was omringd met muren. Als iemand binnenkwam, betaalde deze een tol. Dit is een geldsom om binnen te mogen. 's Avonds werden de poorten gesloten. Je kon de stad niet meer in of uit.

Het platteland

Onmiddellijk buiten de muren en de stadspoorten was je op het platteland. Je had veel weiden en velden. Straten of huizen waren er bijna niet te vinden. Mensen leefden in kleine dorpen. Deze bestonden uit een kerk, enkele kleine huizen en een aantal hoeves. De boerderijen waren heel belangrijk. Boeren teelden voor zichzelf. Ze verkochten ook veel in de steden. Zo konden ze zorgen voor hun gezin.

Als er geen werk meer was, verhuisden velen naar de stad. Ze hoopten daar beter te kunnen leven.

De woning

De gewone mens bouwde zijn huis volledig met de hand. Vochtige klei, stro, riet en hout werden daarvoor gebruikt. De vloer bestond uit zand. Water kwam uit de rivier.

Mens en dier leefden samen in één kamer. Daar gebeurde alles: koken, slapen, eten, werken, geboren worden en sterven. In het midden van de ruimte was een open haard. De rook kon weg via een gat in het dak. Veel meubels waren er niet. Een weefgetouw, tafel, wieg, krukjes, potten en pannen kon je er terugvinden.

Het rijkere volk liet zijn huis in steen bouwen. Zij wilden pronken met hun rijkdom. Aan de voorkant van de woning (de gevel) zag je trapjes. Aan de ene kant gingen ze naar boven. De andere zijde ging naar beneden. Dit werd een trappenhuis genoemd.

De muren waren heel dik. Smalle vensters hielden het licht buiten. In de zomer was het er koel. In de winter was het altijd ijskoud.

Mooie meubels, boeken, wandtapijten, versierde kasten, krukjes, stoelen, beschilderde koffers en muziekinstrumenten maakten de stenen huizen gezellig.

De standen

De mensen uit de 16de eeuw werden verdeeld in standen. Een stand is een groep mensen die voor een aantal zaken ongeveer hetzelfde hebben: wijze van leven, beroep, soort huis, geld, toekomst. Je blijft voor de rest van je leven, tot je stand behoren.

We plaatsen de standen in volgorde van belangrijkheid:

- **De geestelijkheid** = vertegenwoordigers van de kerk en God
- **De adel** = bezitten geld, dragen het zwaard om te vechten
- **De werkende mensen** = moeten werken om te kunnen leven
 - boeren
 - ambachtslui
 - kooplieden
- **De armen** = bezitten niets, behoren eigenlijk niet tot een stand

Het eten

De mensen uit de 16de eeuw aten zoals wij driemaal per dag. Voeding uit eigen streek stond meestal op het menu. Wat je at, hing af van hoe rijk of arm je was. Het ontbijt bestond meestal uit een kom meelpap. 's Middags had je meer keuze. De gewone mens kreeg opnieuw een kom pap. Soms werd ook kool met worst gegeten.

Geroosterde merel of patrijs waren lekker, maar vooral duur. Brood en groenten stond ook wel eens op tafel. Armere mensen deden het met veel minder. Erwten, vis of spek en donkerbruin brood aten zij het liefst. 's Avonds hield men het bij een eenvoudige maaltijd. De dag werd beëindigd met een bord pap en een homp brood.

Avonturiers ontdekten nieuwe werelddelen. Ze brachten nieuwe voedingsmiddelen mee: aardappelen, cacao, salade, maïs en meelproducten.

De ziekten

Door kou en honger werden mensen 500 jaar geleden veel sneller ziek. Velen stierven van de pest. Deze ziekte werd en wordt overgebracht door een beestje, dat leeft op een rattenvlo. Het wordt door de rat op de mens overgezet. Het is zo klein dat je het alleen met een microscoop kan zien. Als een mens de pest had, bleven de anderen ver uit de buurt. Het was heel besmettelijk en dodelijk.

Dokters maakten gebruik van medicijnen die niet doeltreffend waren. Daarom grepen genezers naar planten. Daar werd een drankje of papje van gemaakt. Lukte het daar niet mee, dan deed men een aderlating. Een ader werd opengesneden om bloed te laten wegstromen. Een andere oplossing was de bloedzuiger. Deze diertjes zogen bloed uit de zieke.

In de bestaande ziekenhuizen werd je niet verzorgd. Er stonden bedden waarop een zieke kon rusten. Meer gebeurde er echter niet.

De kledij

De mensen van adel droegen kleding gemaakt uit dure stoffen.

Vrouwen deden een korset aan om een slanke taille te hebben. De hoepelrok deed de heupen breder lijken. Ze zwaaiden met een waaier en droegen een grote zakdoek. Daardoor waren ze in de mode. Pantoffels sierden hun voeten.

De mannen droegen een brede pofbroek. Door de grote openingen zag je de zijden stoffen die werden gebruikt. Om de hals droegen zij een kanten kraag. Hoe groter de kraag, hoe rijker je was. De schoenen hadden een vierkante neus.

De gewone mens was heel eenvoudig gekleed. Een jongetje droeg een lap stof met aangezette mouwen. Aan de riem hingen tasjes waar allerlei werd ingestoken. Een meisje droeg een lange rok. Om te werken, werd die aan een haak vastgemaakt. Deze was rond het middel gebonden. Aan de voeten droeg men een soort pantoffels of er werd op blote voeten gelopen.

Het leven van een kind

Kinderen waren grote mensen in het klein. Vanaf vijf jaar droegen zij dezelfde kleding als moeder en vader. Ouders praatten tegen zoon of dochter zoals tegen een volwassene.

Hannes en Roosje

Hannes is een jongen van het platteland. Hij is twaalf jaar. Zijn ouders hebben een kleine hoeve. Ze bewerken een stukje land. Het is in het bezit van een abdij. De helft van de gekweekte goederen geven ze aan de eigenaar. De rest is voor het gezin.

Hannes helpt zijn vader om de grond te bewerken. Hij ploegt mee de akkers. Hij bindt de granen samen. Roosje helpt moeder bij het huishouden. De kinderen gaan niet naar school. Ze leren veel door hard te werken.

Koenraad en Gwendolien

Koenraad is een jongen van adel. Zijn vader is een ridder. Hij is bijna nooit thuis. Meestal is hij in een vreemd land om te strijden.

Een jongen als Koenraad verblijft in een kasteel. Hij is er page. Dit is een jongen die bij een rijke heer van adel les krijgt om ridder te worden. 's Morgens woont hij de mis bij. Nadien krijgt hij godsdienstles. Die heeft plaats in het kasteel. Tijdens de namiddag leert hij sporten zoals worstelen, lopen, springen en boogschieten.

Soms heeft Koenraad een vrij moment. Hij luistert dan naar verhalen. Samen met andere pages volgt hij de valkenjacht. Ze kijken ook graag naar steekspelen.

Als Koenraad 21 jaar wordt, is hij een schildknaap. Later zal hij ook ridder worden.

Gwendolien, een meisje van adel, groeit op in een klooster. Ze leert lezen, schrijven, rekenen en muziek maken. Ze blijft daar tot vader een goede man voor haar heeft gevonden.

Jan en Maria

Jan leeft met het hele gezin in de stad. Hij is dertien jaar. Zijn vader is ambachtsman. Hij is wagenmaker. Andere beroepen zijn slager, timmerman, schoenmaker, enzovoort.

De jongen werkt bij zijn papa, vooraan in het huis. Hij wil later hetzelfde werk doen. Daarom is hij in de leer bij zijn meester. Op het einde van de leertijd zal hij een meesterproef doen. Hij zal dan zelf een wagen moeten maken. Als hij daarin slaagt, is hij ook ambachtsman.

Maria, de zus van Jan, krijgt les in een klooster. Ze komt te weten hoe ze braaf, netjes en fatsoenlijk kan worden. Later zal ze waarschijnlijk als dienstster bij een rijke familie gaan werken.

Sommige meisjes leren ook een ambacht.

In de stad leven ook handelaars. Deze zijn heel rijk. Hun kinderen gaan naar school. Ze leren lezen, schrijven, rekenen en muziek maken. Later zullen ze ook veel geld kunnen verdienen.

Sommige kinderen moesten heel hard werken. Ze verdienden een beetje geld door bijvoorbeeld in het rad van een kraan te lopen. Op deze wijze werd dit werktuig in beweging gebracht. Deze kinderen werden kraankinderen genoemd.

HET SPEL IN DE 16DE EEUW

Het humanisme besteedde veel aandacht aan het leven van de mens. Daardoor groeide ook de interesse voor het kind. Spel en speelgoed waren belangrijk opdat het kind kon groeien.

Kinderen van de stad en het platteland werkten hard. Ze hadden niet veel tijd om te spelen. Maar ze deden het wel.

Spelen was vooral voor de kinderen van de adel. Rijke kinderen moesten niet werken. Ze speelden zoveel ze maar wilden.

Er was een groot verschil tussen arm en rijk.

De armere bengels hadden weinig en eenvoudig speelgoed. Ze maakten het zelf. Daarvoor gebruikten ze voorwerpen uit de natuur. Botjes van schapenpoten dienden bijvoorbeeld als bikkel. Soms vonden ze het speelgoed direct in de buurt. Een ton werd gebruikt om erop te wippen.

Rijke kinderen kochten hun speelgoed soms bij een marskramer op de kermis. Dit was veel duurder en mooier. Een stokpaardje was een goed voorbeeld daarvan.

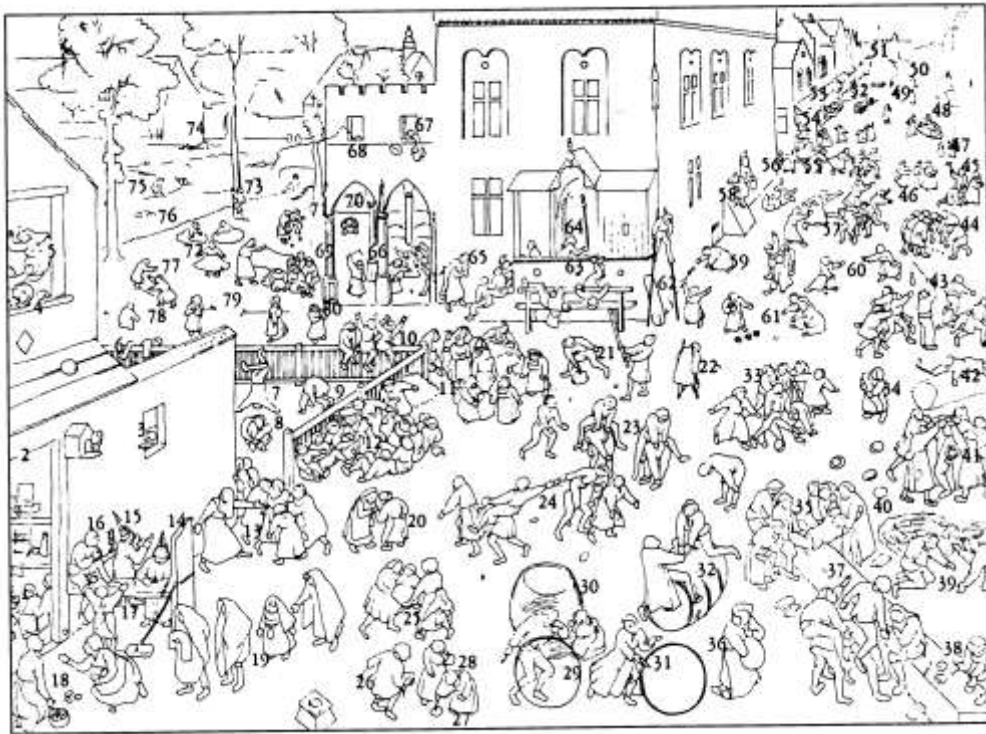
Spelen was niet meer alleen voor kinderen. Ook volwassenen speelden graag nog eens een spel.

De Kinderspelen

Tijdens de 16de eeuw werden veel spelletjes en stukjes speelgoed afgebeeld op kunstwerken. In 1560 maakte Pieter Bruegel de Oude een mooi schilderij over spel en speelgoed. De naam van dit werk is 'De Kinderspelen'.

Het schilderij

‘De Kinderspelen’ van Pieter Bruegel

1. Met de pop spelen	28. Trommel en fluit	55. Hansje sokken
2. Mis spelen	29. Hoepelen	56. Vechten
3a. Spuitebus	30. In het bomgat roepen	57. Duivel aan de ketting
3b. Vogel (uil) op de kruk	31. Rinkelhoepel	58. Tegen de muur (kelderdeur) oplopen
4. Mombakkes of masker	32. Wippen op de ton	59. Koten
5. Schommelen	33. Hoedje, hoedje door het been	60. Klinkslaan
6. Over (op) het hek klimmen	34. Met de vollaard lopen	61. Hoopkens zetten
7. Op de kop staan	35. Bofkonten	62. Op hoge stelten lopen
8. Neus-in-aars	36. Met de blaas lopen	63a. Rond de balk tuimelen
9. Kopje duikelen	37. Bok sta, bok sta vast	63b. Aan de balk hangen
10. Ruitertje spelen	38. Winkeltje spelen	64. Bezemlopen
11. Bruidsstoetje spelen	39. Meskensteek	65. Zakdragen
12. Door de spitskar lopen	40. Bouwen	66. Priktollen en zweeptollen
13. Blindemannetje	41. Haartje plukken	67. De korven uithangen
14. Spelen met een vogel	42. Insecten (vliegen) slaan	68. Lint uitsteken
15. Bellen blazen	43. Brooikenbijt	69. Wie zit er in de hoge toren?
16. Nootmolentje	44. Putteke balleke	70. Behoeftedoen
17a. Rammelaar	45a. Spanbotten of muurkenbots	71. Balspelen
17b. Hondje aan de leiband (?)	45b. Hoedje op een stokje ronddraaien	72. Aaien en blaaien of molentjes draaien
18. Bikkelen	46. Processie spelen	73. Boomklimmen
19. Doopje spelen	47. Portiertje spelen	74. Gaan zwemmen
20. Paar of onpaar	48. Balletje steken	75. Voetje baden
21. Blind pot slaan	49. Koetje-kalfje dragen	76. Zwemmen met de varkensblaas
22. Op lage stelten lopen	50. Zingen aan de deur	77. De berg is mijn
23. Haasje-over springen	(?)	78. Kuiltje graven
24. Over de steen trekken	51. (Sint-Jans)vuur stoken	79. Steekspel met windmolentjes
25. Kakkestoelmeien of zetelken spelen	52. Bezem door de benen steken	80. Klepbord
26. Stokpaardje rijden	53. Van de bank dringen	
27. Met een stokje in de str... roeren	54. Nalopertje spelen	

Op het schilderij zien we 80 verschillende kinderspelen. 242 figuren spelen spelletjes. De kinderen zijn kleine volwassenen.

Als kinderen spelen, doen ze vaak grote mensen na.

De kinderen op het schilderij bootsen ook volwassenen na.

Nummer 11: bruidsstoet. De bruid draagt een kroon. De bruidsmeisjes gooien bloempjes uit de mand.

Nummer 19: doopstoet. Een lap stof was het kindje dat moest gedoopt worden. De kinderen in de stoet maakten zich mooi met een doek.

Nummer 38: winkeltje. De kinderen hadden van een baksteen een weegschaal gemaakt.

Voor de meeste spelletjes had men geen speelgoed nodig.

Nummer 9: kopje duikelen

Nummer 23: haasje-over

Nummer 65: zakdragen

Kinderen speelden in de 16de eeuw vaak op straat en in de vrije natuur.

Nummer 73: boomklimmen

Nummer 76: zwemmen met de varkensblaas.

Het speelgoed werd door de kinderen of hun ouders zelf gemaakt.

Nummer 1: met de pop spelen. De pop was een klomp hout met een stuk stof errond.

Nummer 18: bikkelen. De bikkel was in feite een kootbeentje van een geiten- of een schapenpoot.

Nummer 29: hoepelen. De hoepel was de ring die de gebogen planken of duigen van een ton moest samen houden.

Spreekwoorden

Op het schilderij 'De Kinderspelen' kan men uitdrukkingen, spreekwoorden en zegswijzen terugvinden. Ze hebben allemaal te maken met speelgoed.

Enkele voorbeelden:

Op stelten lopen: moeilijke woorden gebruiken.`

Elk heeft zijn stokpaardje: een voorkeur voor iets hebben.

Bikkelhard: heel hard.

Draaien als een tol: duizelig zijn.

De boel op stelten zetten: alles op zijn kop zetten.

SPEELGOED

SPEELGOED

Betekenis van speelgoed

Spelen betekent plezier maken. Zich op een toffe wijze kunnen bezighouden op vrije momenten. Om te spelen kan je gebruik maken van speelgoed. Het zijn voorwerpen die je nodig hebt om te kunnen spelen.

Speeltjes vind je overal. Als een kindje speelt met kartonnen dozen, dan is dat speelgoed. Speelgoed kan ook gekocht worden in een winkel.

Spelen is heel belangrijk voor een kind. Door te spelen zal het zich amuseren en veel leren. Spelen is voor jong en oud.

In de 16de eeuw was spelen een manier om zich te ontspannen. Na het harde werken kwamen groot en klein tot rust. Ze speelden af en toe een spel. Speelgoed was toen ook al om te spelen. Door moeder en vader na te bootsen leerden kinderen reeds over het grotemensenleven. Bijvoorbeeld: een meisje speelt met een pop. Ze doet haar moeder na. Op deze wijze komt ze te weten hoe ze later voor haar kindjes moet zorgen.

Soorten speelgoed

Op het schilderij 'De Kinderspelen' staan veel spelletjes. De hoeveelheid speelgoed is heel beperkt. Gewone kinderen hadden te weinig geld om het te kopen. Ze zochten alles in de buurt. Velen maakten het zelf, omdat ze handig waren.

Enkele voorbeelden:

Knikkers:

noten, kastanjes en kersenspitten hebben een ronde vorm. Het waren de eerste knikkers. Kinderen draaiden in klei een balletje. Dit liet men drogen in de zon. Jongens waren heel sterk in knikkeren. Je speelt het als volgt: maak met je wijsvinger een haakje.

Leg er een knikker in. Zet je vinger met de knikker op de grond. Plaats je duim achter het balletje. Duw je duim hard tegen de knikker. Laat deze van tussen je vinger schieten.

Bikkels:

een kootbeentje van een schapen- of geitenpoot werd als bikkal gebruikt. Het was een echt spel voor meisjes.

Zo speel je het spel: neem de vijf bikkels in je hand. Ze worden allemaal omhoog gegooid. Probeer er zoveel mogelijk op de rug van je hand te pakken. De bikkels die ernaast vallen, worden één voor één opgeraapt. Eén bikkal die werd opgevangen, wordt intussen opgegooid.

Tollen:

de tol werd uit hout gemaakt. Soms gebruikte men een slakkenhoortje.

Hoe speel je daarmee? Het touw wordt vanaf de ijzeren punt naar boven gedraaid. Neem het brede deel tussen je duim en wijsvinger. Je richt de punt naar beneden. Het uiteinde van het touw neem je goed vast tussen de overblijvende vingers. Gooi de tol met gestrekte arm naar beneden. Blijf het touw vasthouden. Plooi je arm en haal deze terug naar boven.

Hoepelen:

rond een ton zat een houten ring. Daarmee werden de duigen samengehouden. Kinderen gebruikten deze als reep of hoepel. Jongens en meisjes waren er heel vaardig in.

Je speelt op deze wijze: plaats de hoepel op de grond.

In de andere hand heb je een rond stokje vast. Hou dit recht naar beneden en tegen de hoepel aan. Duw de reep vooruit door snel te lopen. Blijf goed achter de hoepel.

Speelgoed is tijdloos

Spel en speelgoed is tijdloos. Het betekent dat speelgoed bijna altijd heeft bestaan en er nu nog steeds is. Kinderen speelden reeds, voor wij geboren waren. Je kan dit goed zien op het schilderwerk. Spelletjes en speeltjes uit de 16de eeuw bestonden ook nog in de tijd van onze grootouders. Wij spelen deze ook nog regelmatig. Haasje-over, schommelen en knikkeren zijn enkele voorbeelden.

Mensen spelen reeds van voor Bruegel zijn kunstwerk maakte. Door de kunstenaars van de Renaissance werd daarom in de 16de eeuw meer aandacht besteed aan spel en speelgoed. In de Oudheid bestonden reeds tollens, bikkels, hoepels, windvliegers en speeltjes om vooruit te trekken. Via rotsschilderingen uit de Oertijd, graven van Egyptenaren en Romeinen en Grieken, afbeeldingen op oude Griekse vazen en schilderijen kwam men dit te weten. Het is niet zeker dat de speeltjes uit de Oudheid ook als speelgoed dienden. Sommige kleine voorwerpen werden gebruikt in een godsdienst.

Spel en speelgoed zijn door de jaren heen veranderd.

De materialen. Heel lang geleden werd al het speelgoed uit eenvoudige en natuurlijke materialen gemaakt zoals hout, stof en aardewerk. Vandaag bestaat bijna alles uit kunststof en metaal.

De wijze van maken. In het verleden maakte men alles met de hand. Tegenwoordig gebeurt dit in de fabrieken door machines.

De plaats van het spelen. Vroeger speelden kinderen vaak buiten op straat en in de open velden. Nu moet men binnen spelen of in de tuin. Er is te veel verkeer en de mensen hebben veel huizen gebouwd. Veel plaats om te spelen is er niet meer.

De hoeveelheid speelgoed. Eeuwen geleden was er veel minder speelgoed. Velen waren te arm om zoiets te kopen. Wij hebben nu veel speelgoed. Onze ouders verdienen voldoende geld om het te kunnen kopen.

De vorm van het speelgoed. Vele honderden jaren geleden speelde men met eenvoudige voorwerpen zoals tollens, hoepels en bikkels. De speeltjes van ons zien er heel ingewikkeld uit. Denken we maar aan de computerspelletjes.

Speelgoed is mondiaal

Spel en speelgoed zijn mondiaal. Dit betekent 'over de hele wereld verspreid'. Alle kinderen over de hele wereld hebben de kans om te spelen. In Afrika, Azië, Amerika en Oceanië wordt gespeeld om te leren en om plezier te maken. Spelen wordt bepaald door de wijze van leven. We vergelijken twee werelden.

Onze wereld. Wij leven in Europa. Veel mensen verdienen geld door te werken. Ze kunnen daardoor een goed leven leiden. Kinderen gaan naar school. Ze kunnen veel leren. In hun vrije tijd spelen ze zoveel ze maar willen. Wij leven een beetje zoals de kinderen van de kooplieden uit de 16de eeuw.

Andere werelddelen. Een aantal landen uit Afrika, Azië, Zuid-Amerika en Oceanië zijn een stukje van de 3de Wereld. Mensen vinden hier bijna geen werk en zijn heel arm. Ze leven in slechte huizen, dragen versleten kledij en hebben weinig voedsel. Kinderen gaan er zelden naar school. Ze werken hard op het land en in de fabrieken. Ze verdienen te weinig geld om te kunnen (over)leven. Er blijft niet veel tijd over om te spelen. De kinderen uit de 3de Wereld leven een beetje zoals de harde werkertjes op het platteland en in de stad, tijdens de 16de eeuw.

Spelen is overal ongeveer hetzelfde. Er bestaan ook een aantal verschillen.

De materialen. Het speelgoed uit de 3de wereld wordt gemaakt van takjes, stukken hout en bladeren uit de natuur. Men gebruikt ook vaak afvalmateriaal. Denken we maar aan conservenblikken, tetraflessen, ijzerdraad en nog veel meer.

Ons speelgoed is heel stevig. Het bestaat meestal uit mooi geverfd hout, harde plastic en metaal.

De wijze van maken. Veel kindjes uit andere werelddelen maken het speelgoed zelf. Ze zijn heel handig. Het speeltje kan verkocht worden aan toeristen. Zo verdienen ze een centje bij. Speelgoed wordt ook gemaakt om zelf te spelen.

Het speelgoed bij ons wordt door machines in fabrieken gemaakt. Deze fabrieken vind je vaak in de 3de Wereld terug. Daar werken soms kinderen. Het is er heel gevaarlijk en ongezond. De kinderen werken voor ons. Dit wordt 'kinderarbeid' genoemd.

De plaats van het spelen. De plaats om te spelen wordt bepaald door het klimaat. Kinderen uit de warmere werelddelen kunnen bijna altijd buiten spelen. Het is er vaak goed weer.

In onze streken is het veel kouder. Regen valt met emmers uit de lucht. We spelen dan ook regelmatig binnen.

Een plattelandskind uit Afrika of Azië heeft veel plaats om buiten te spelen. In Europa wonen veel mensen heel dicht bij elkaar. Kinderen spelen af en toe in de tuin of in een hoekje in de kamer.

De hoeveelheid speelgoed. Armere kinderen hebben geen geld om speelgoed te kopen. Ze maken het zelf. Veel speelgoed hebben ze niet. Ze maken heel lang plezier met hetzelfde speeltje.

Kinderen van bij ons hebben veel meer speelgoed. De speelgoedkast zit vol. Het is niet gemakkelijk om te kiezen waarmee men gaat spelen. Kinderen vervelen zich daardoor wel eens.

De vorm van het speelgoed. De speeltjes uit de 3de Wereld zijn simpel gemaakt. Ze gaan wel snel stuk. De kinderen kunnen wel direct een ander maken en verder spelen.

Ons speelgoed is mooi afgewerkt. Het ziet er ingewikkeld uit. Sommige spulletjes gaan ook snel kapot. Wij zijn niet zo handig. We kunnen niet onmiddellijk een nieuw speelgoedje maken.

Door de Kruistochten en de Ontdekkingsreizen kwam het Westen in contact met de Arabische Wereld. Via Spanje ondergingen onze streken de invloed van deze culturen en hun spelcultuur. Vooral een aantal gezelschapsspellen geraakten na een lange tijd over heel Europa verspreid.

Het schaakspel, afkomstig uit het verre India, is een goed voorbeeld.

Dit denkspel bij uitstek werd bij ons vooral gespeeld door de mensen van adel. Het stond goed dat je dit moeilijke spel kon spelen, maar heel veel edellieden speelden het op een foutieve wijze.

Het gezelschapspel ging eerst bij de adel, later bij de burgerij een belangrijke rol spelen. Het bracht mensen dicht bij elkaar.

Als de gewone mensen, ambachtslui en boeren, zich met dezelfde spelletjes gingen amuseren, trad de overheid op. Spelen werd verboden met herbergen en dronkenschap. Een aantal spellen zoals dobbelen en kaarten werden verboden. De mensen bleven deze spelletjes echter spelen. Het verbod haalde dus niet veel uit.

OPDRACHTEN

OPDRACHT PIETER BRUEGEL

Pieter Bruegel de Oude maakte een schilderij over spreekwoorden.
Je ziet 3 tekeningen staan die uit dit kunstwerk komen. Het gaat om 3
spreekwoorden die worden afgebeeld.
Trek een lijn tussen een tekening, het juiste spreekwoord en de uitleg die
erbij hoort.

Door de mand vallen

Iemand stokken in de wielen steken

Op hete kolen zitten

Iemands plannen tegenwerken

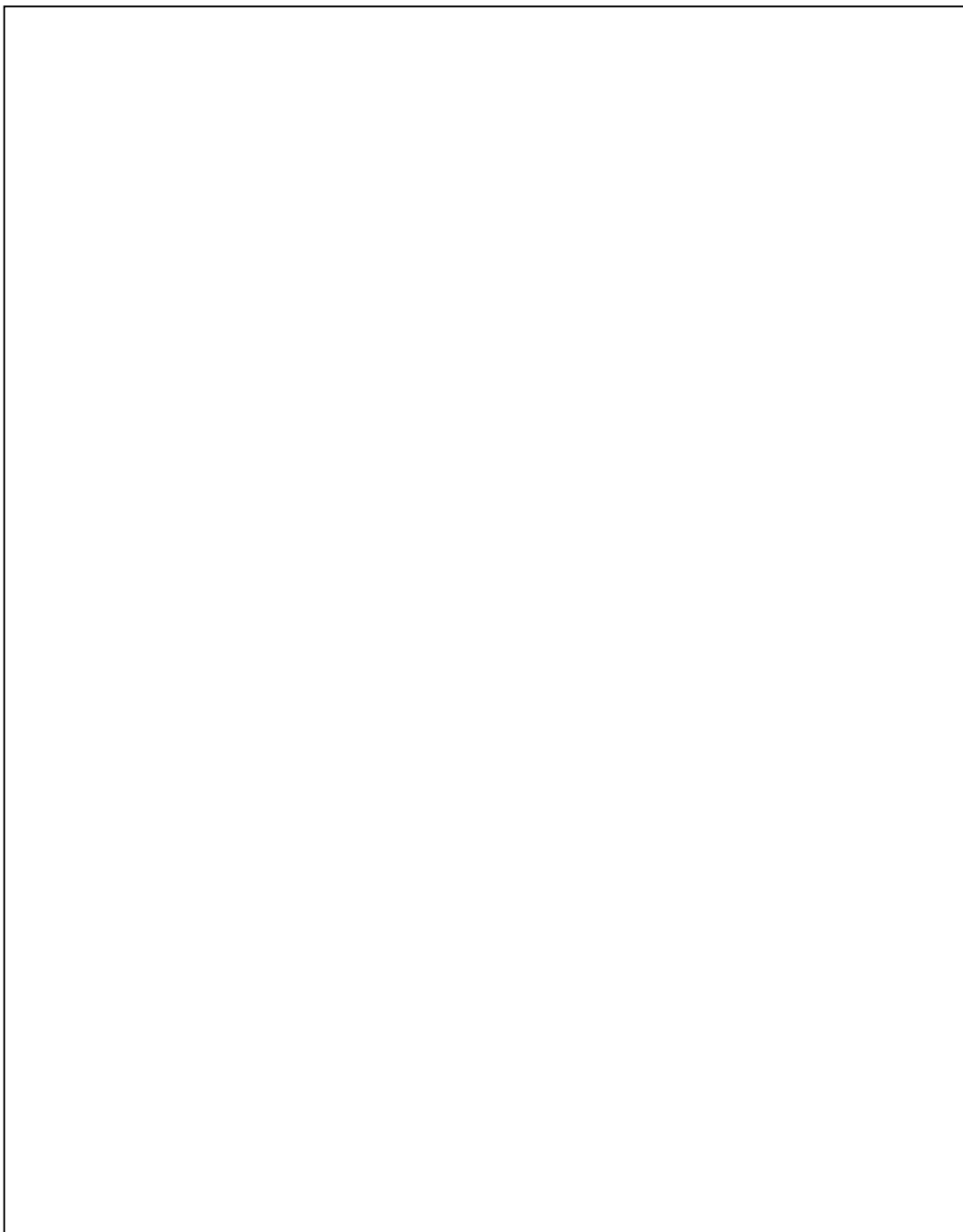
Betrapt worden

Heel ongeduldig zitten wachten

OPDRACHT PIETER BRUEGEL

Laat je eigen tekentalent eens zien. Maak in onderstaande kader een tekening over één van de volgende spreekwoorden:

- de kat de bel aanbinden
- de grote vissen eten de kleine
- een oogje in het zeil houden

OPDRACHT HET LEVEN IN DE 16DE EEUW

Pieter Bruegel de Oude leefde in de 16de eeuw. Om te weten op welke wijze hij leefde, keren we in de tijd terug. Dit doen we door een aantal dingen die vandaag bestaan, weg te denken.

Schrap uit de volgende lijst de voorwerpen die in de 16de eeuw nog niet bestonden.

tv	radio	ladder
boek	popgroep	Lego
Playmobil	Gameboy	stripalbum
broek	wintersportvakantie	schaatspiste
turnzaal	zwembad	walkman
tintenkiller	computer	reclame
video	kleurpotlood	wieg
GSM	telefoon	kerk
friet	kookpot	fish-stick
frisco	cola	Bicky Burger
Chocopops	chocopasta	banaan
hoed	sinaasappel	donsdeken
hoepel	poster	rugzak
elastiekje	koelkast	tandenborstel
shampoo	pretpark	huis
waterleiding	benzinstation	supermarkt
roltrap	krukje	elektriciteit
basketbal	skateboard	rolschaatsen
helikopter	dubbeldekker	tram
koffer	motor	bromfiets

Ik stel vast dat:

OPDRACHT HET LEVEN IN DE 16DE EEUW

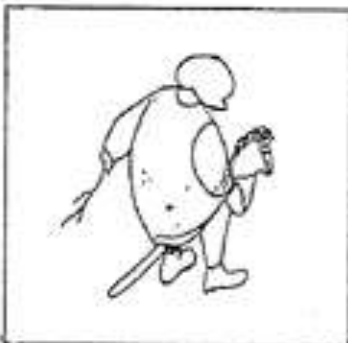
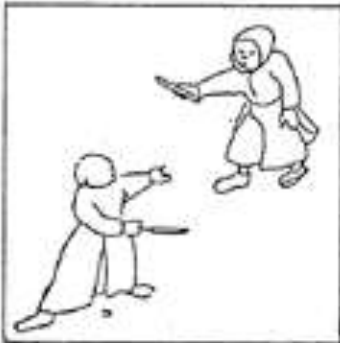
Op de tekening zie je een leefruimte uit de 16de eeuw. Duid 5 dingen aan die anders zijn dan bij ons. Beschrijf deze onder de tekening.

1.
2.
3.
4.
5.

OPDRACHT HET SPEL IN DE 16DE EEUW

Verskillende spelletjes die reeds in de 16de eeuw bestonden, worden hier afgebeeld. Ken je het spel, vul dan de juiste naam in onder de prenten.

OPDRACHT HET SPEL IN DE 16DE EEUW

Kijk goed naar het schilderij 'De Kinderspelen'. Zoek telkens bij ieder onderstaand thema 3 spelletjes die je op het kunstwerk kan terugvinden.

1) Spelletjes waarbij volwassenen worden nagebootst:

.....

2) Bolspellen

.....

3) Spelletjes met speelgoed

.....

4) Spelletjes zonder speelgoed

.....

5) Alleen spelen

.....

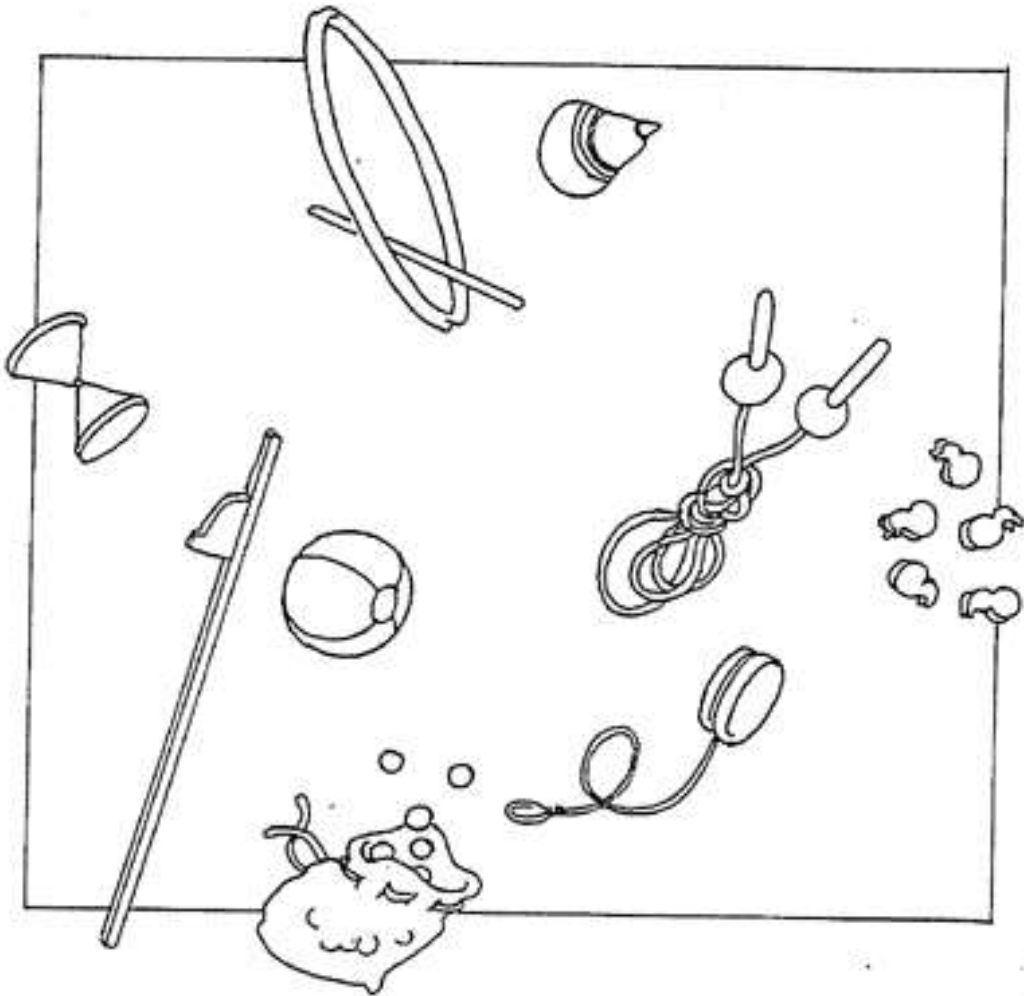
6) Samen spelen

.....

Maak de volgende verzamelingen: 1-3, 2-5, 1-6. Plaats de spelletjes op de juiste plaats in de verzameling.

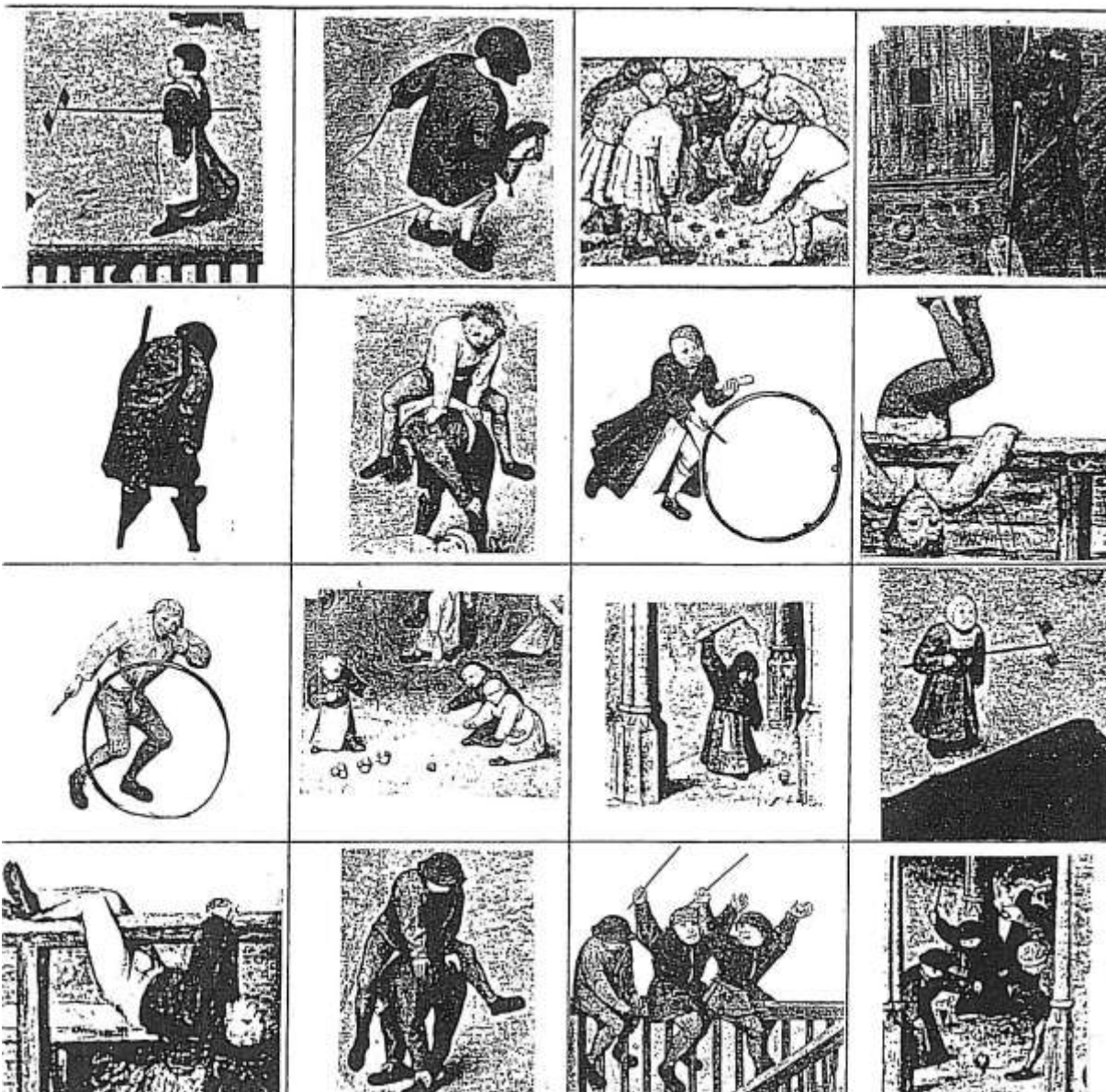
OPDRACHT SPEELGOED

Speel het kim-spel. Bekijk de tekeningen aandachtig. Ken je al het spelmateriaal? Tracht zoveel mogelijk voorwerpen te onthouden, stop dan deze tekening weg; schrijf zoveel mogelijk namen van spelletjes op. Hoeveel heb je er kunnen onthouden?

OPDRACHT SPEELGOED

Maak je eigen speelgoed-memory (Raad-Je-Plaatje). Kleef dit blad op karton. Knip de afbeeldingen uit. Geef de achterzijde een leuke versiering. Nu kan je je eigen spel spelen. Je dient koppels te vormen van spelletjes die bij elkaar horen.

TIPS VOOR EN NA HET BEZOEK

Met de volgende tips kan u het bezoek aan het Speelgoedmuseum samen met de leerlingen grondig voorbereiden en naverwerken. We trachtten een zo groot mogelijke variatie aan te bieden. Zo bent u in de mogelijkheid om vakoverschrijdend te werk te gaan.

Algemeen

Als u een projectweek dient uit te werken, denk dan eens aan het 'spel en speelgoed'. Dit maakt deel uit van de leefwereld van de leerlingen. Ze beschikken reeds over de nodige kennis en ervaring hieromtrent. Het is boeiend en aangenaam om spelend taal te leren of wiskundeoefeningen te maken.

Muurkrant

Maak met de leerlingen gedurende een afgesproken periode een muurkrant. Op een groot prikbord kunnen de kinderen tijdschriftartikels, krantenknipsels, teksten uit boeken prikken die te maken hebben met spel en speelgoed uit de 16de eeuw. Alvorens de informatie omhoog te hangen, kan deze door de betrokken leerling in een kringgesprek aan de medeleerlingen voorgesteld worden. De muurkrant kan ook gebruikt worden voor andere onderwerpen.

Benodigheden: prikbord + duimspijkers

Tentoonstellingshoek

Werk in de klas een vaste tentoonstellingshoek uit. Een tafel, een prikbord en eventueel een vitrinekast vormen het vaste meubilair. De kinderen kunnen de medeleerlingen om beurt (bv. wekelijks veranderen) informeren omtrent het favoriete stuk speelgoed van hun grootouders. Het kan tentoongesteld worden en foto's, tekeningen of geschreven anekdotes kunnen op het prikbord aangebracht worden en het geheel afmaken.

Interview

Laat leerlingen tijdens de les Nederlands/Taal met de hele klasgroep/in kleine groepjes een interview van een 10-tal vraagjes voorbereiden omtrent de kindertijd van hun grootouders.

De leerlingen stappen met hun vragenlijst naar opa en/of oma toe en noteren wat deze verteld hebben. Deze opdracht kan achteraf klassikaal besproken worden.

Mogelijke thema's die kunnen gebruikt worden:

- Wanneer spelen?
- Met wie spelen?
- Waarmee spelen?
- Hoe en waaruit speelgoed gemaakt?
- Hoe speel je een bepaald spel?
- Waar spelen?
- Groot verschil tussen speelgoed vroeger en vandaag?

- Speelden jongens en meisjes samen/apart, wel/niet met hetzelfde speelgoed?
- Enz....

Je kan eventueel een bereidwillige grootouder vinden die je kan uitnodigen naar de klas om te komen vertellen over zijn eigen 'speel'tijd.

Enquête

Leerlingen van de 3de graad kunnen zoals bij de vorige opdracht te werk gaan. De vraagjes kunnen handelen omtrent de vrijetijdsbesteding van kinderen in het algemeen. Op basis daarvan kunnen zij bij de lagere jaren klassikaal enquêtes gaan afnemen omtrent dit onderwerp. Het is heel handig om in kleine groepjes te werken.

Stellingenspel

Organiseer in de klas eens een gesprek omtrent de verschillen en gelijkenissen tussen spel, speelgoed en speelsituatie uit lang vervlogen tijden en het huidige.

Je kan in groepjes een aantal stellingen laten opmaken en deze voor het spel gebruiken.

Aanbrengmogelijkheden:

Schrijfronde

Op een groot blad staat bovenaan een stelling genoteerd. Iedereen schrijft daar zijn/haar commentaar bij. Dit wordt telkens klassikaal besproken.

Stickerparade

Op een groot blad staan verschillende stellingen geschreven. De leerlingen kleven een gekleurde sticker bij stellingen waarmee ze het eens zijn. Bespreek alles in klasverband.

Wanddiscussie

De leerlingen noteren hun reacties, meningen omtrent de stellingen op een groot blad papier. Dit hangt aan de muur. Bespreek met de hele klas de resultaten.

Poezie

Leer aan de kinderen eens een versje omtrent een stukje speelgoed of een spelletje van het schilderij. Visualiseer dit door het stukje speelgoed mee te nemen naar de klas of door het spelletje uit te beelden. Nadien kunnen de leerlingen zelf het spelletje uitproberen.

Vers 1

A,b,c,d,e,f,g

Meester, de jongens nemen knickers mee

Stoute jongen je mag niet klikken

Anders krijg je zeven tikken

Meester, ga gerust je gang

`k Ben voor een tik zo gauw niet bang

Vers 2

Grote muizen, kleine muizen

Alle muizen snoepen

Jongetjes met korte buizen

Spelen graag met hoepen

Knutselen

De leerlingen kunnen tijdens de les handvaardigheid op basis van het schilderij 'De Kinderspelen' met waardevol kosteloos materiaal zelf een stukje speelgoed maken.

Enkele voorbeelden zijn:

- kroonkurken met een tang naar binnen plooiën en gebruiken als bikkels
- een rond stuk karton en een tandenstoker kunnen dienst doen als tol
- een molentje kan gemaakt worden met een stokje, een blad papier en een tandenstoker
- knikkers kunnen uit klei gedraaid worden
- een bal wordt gemaakt met touw en lappen stof.

Samen met de leerlingen kan u hieromtrent een tentoonstelling uitbouwen. De andere klassen kunnen uitgenodigd worden om een kijkje te nemen.

Lichamelijke expressie

De kinderen kunnen individueel of in groep een spelletje of stukje speelgoed uitkiezen. Ze denken er even over na op welke wijze ze dat met hun lichaam kunnen nabootsen. De anderen mogen voorafgaandelijk de opdracht niet kennen. Ze trachten daarna één voor één/met hun groepje het spel uit te beelden. De medeleerlingen dienen het juiste antwoord te raden.

Muzikale expressie

De leerlingen kunnen van thuis een favoriet stukje speelgoed meebrengen. De vereiste is wel dat het een geluid kan voortbrengen, een botsende bal bijvoorbeeld. Tijdens de les muziek gaan ze samen op zoek naar de verschillende geluiden. Laat hen geluid en ritme maken. Breng er zoveel mogelijk variatie in door hard, zacht, kort en lang te werk te gaan.

Bouw een kort muzikaal stukje uit en vorm met de kinderen een waar speelgoedorkest.

Mogelijke speeltjes die kunnen gebruikt worden:

- bal
- bikkels
- springtouw
- knikkers
- pop
- blokken
- enz....

Lichamelijke opvoeding

U kan een les lichamelijke opvoeding organiseren omtrent mikken en werpen.

Volgende spelletjes kunnen aan bod komen:

- putteke-balleke
- knikkeren
- koten
- bikkelen
- blind-pot-slaan
- hoopkens zetten
- ringsteken
- muurkaatsen

BRONNEN

DE VLIEGER, E., Vijfhonderd voorbij. Leven in de 16de eeuw., Productiehuis Impassant, Gent, 2000, 48 blz.

DE VROEDE, E., & EELBODE, B., Spele weerom. Kinderspel van alle tijden. Pelckmans, Kapellen, 1986, 146 blz.

DE VROEDE, E., Kinderspel, speelgoed en Pieter Bruegel de Oude. Trojaanse Hobbelpaard (Jaarboek van het Studiecentrum voor Speelgoed en Volkskunde vzw), Mechelen, 1985, 192 blz.

red., Historische flitsen van spel en speelgoed. Speelgoedmuseum Mechelen vzw, Mechelen, 1996 blz. 17-79.

red., Kinderen van alle tijden. Kindercultuur in de Nederlanden vanaf de Middeleeuwen tot heden. Zwolle, 1997.

red., Traditioneel kinderspel in de Basisschool. Vlaamse Volkssportcentrale vzw, Leuven, 1986, 44 blz. + bijlagen.